

Leíró magyar hangtan

A hangképzés

- 1. A légáramlás forrása
(a tüdő kapcsán tárgyaljuk a 4.2. témánál)
- 2. Zöngesség (laringális jegy) (4.3. téma)
- 3. Nazalitás (a garat kapcsán tárgyaljuk a 4.2. témánál)
- 4. Lateralitás
(a „4.1. A szűkület típusa” téma kapcsán tárgyaljuk)
- 5. A képzés helye (4.2. téma)
- 6. A hangképzés módjai (4.1. téma)
- 7. Másodlagos képzésmódok (4.5. téma)
- 8. A hangképzés időtartama (4.4. téma)

4. téma

A hangképzés

4.5. Összetett képzésmód

Az artikuláció leírása

Gyakran a hangképzés leírása lehetséges egy beszélőszerv-pár (a képzés helye) és ennek működése (a képzés módja) megadásával:

— a magánhangzóknál
a nyelvnek a szájüregben elfoglalt pozíciójával megadható a képzés helye;

— a mássalhangzóknál
megadható az akadály helye (ahol a szűkület a legjelentősebb) és a képzés módja ennél a szűkületnél

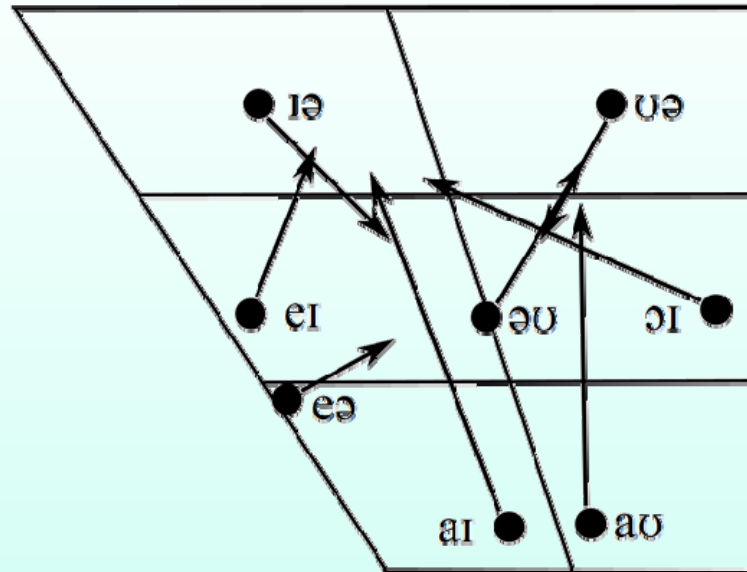
DE: már a magyar magánhangzóknál is van további artikuláció: az ajakműködés. TOVÁBBÁ:

már láthattuk korábban

Magánhangzók esetében:

állandó képzés (monoftongusok) ↔

változó képzés (diftongusok, triftongusok)

Mássalhangzók esetében:

állandó képzés (pl. réshangok, zárhangok) ↔

változó képzés (affrikáták)

Egy hang képzés során a hangképzésnek nem csak egy képzési helye, módja lehet, azaz az artikuláció *két (vagy több) egyidejű akadályt* tartalmaz:

ÖSSZETETT (KOMPLEX) ARTIKULÁCIÓ

Lehet:

- egyidejű (szimultán) [a két vagy több artikuláció egyszerre történik]
- egymást követő („átmenő”) [a két vagy több artikuláció egymást követi, egymásba megy át]

Összetett (komplex) artikuláció típusai

1. Szimultán (egyidejű) artikuláció
 - a) Másodlagos artikuláció
 - b) Kettős (koordinált) artikuláció
2. Egymást („átmenő”) követő komplex artikuláció

Ha az egyik szűkület nyitottabb, mint a másik:

a jelentősebb szűkületű akadályt
elsődleges artikulációnak,*

a nagyobb nyitottságú akadályt
másodlagos artikulációnak nevezzük
*(másodlagos artikulációs folyamat, másodlagos képzésmód,
sajátos képzésmozzanat, mellékhangszín)*

*Az artikulációk rangsorrendje: elsődleges a zártabb a nyíltabbhoz képest (zár → pergő
→ frikatíva → approximáns → nyílás), elsődleges a lingvális a nazálishez képest

Másodlagos artikuláció

≠

Koartikuláció

megelőző koartikuláció

megmaradó koartikuláció

A **komplex** (ezenbelül a **másodlagos**) **artikuláció:**
fonémikus jelenség
(disztinktív jegy)

A **koartikuláció:**
az egymás melletti
hangok egymásra hatása
(a beszédhangok
képzésének átfedése),
nem fonémikus jelenség

1. a) Másodlagos artikuláció

Nazalizáció

- Nazalizáció: $\tilde{\circ}$ [ã], [ṽ]
- Prenazalizáció: [m̄b], [n̄d], [ŋk̄]
- Posztnazalizáció: [b̄m], [d̄n]

Labializáció: \circ^w [s^w], [k^w], [l^w]

Palatalizáció: \circ^j [l^j], [p^j]

Labiopalatalizáció: \circ^u [s^u], [n^u] (= [s^{jw}], [n^{jw}])

Velarizáció: \circ^y [s^y], [t^y], [d^y]

Faringalizáció: \circ^r [s^r], [t^r], [d^r]

(A velarizáció és faringalizáció jeleként használatos ez a jel is: \circ)

[ɫ], [ɣ], [ɟ], [p], [b], [ɸ], [m], [t], [d], [s], [z], [ʀ])

Uvularizáció: \circ^b [s^b], [d^b], [t^b], [ð^b], [l^b], [z^b], [r^b]

(Nem másodlagos artikuláció)

Egyesek másodlagos artikulációként tartanak számon bizonyos nem okvetlenül ide sorolható jelenségeket:

Aspiráció: p^{h} [p^h], [b^h], [k^h]

Preaspiráció: [^hp], [^hk]

Zöngétlenedés, zöngésedés: régi fonetikák a zöngétlen médiákat, léniszeket említik itt (*B*, *G*, *Z*), vagy a *h* zöngés változatát [h̥]

Frikatív ejtés: a cseh ř

[ř̥]: zöngétlen alveoláris obstruens tremuláns

Ha a két szűkület egyenlő mértékű (azonos rangsorrendű)*

kettős (koordinált) artikulációról beszélünk

- * Pl. mindkét szűkület zár vagy mindkettő frikatíva
(Ez esetben nem lehet megkülönböztetni az elsődleges és a másodlagos artikulációkat. Ilyenkor mindkét artikuláció elsődlegesnek tekinthető, és a hang koordinált vagy kettős artikulációjúnak nevezhető.)

[\widehat{kp}], [\widehat{gb}], [\widehat{qp}], [$\widehat{\eta m}$], [$\widehat{tʔ}$], [\widehat{fs}], [$\widehat{fʃ}$], [$\widehat{\beta z}$]

Egyes fonetikák szerint az angoltól is ismert zöngétlen és zöngés
[\mathfrak{m}] ~ [\mathfrak{w}] (pl. *whine* [$\mathfrak{maɪn}$]) és
[w] ~ [\mathfrak{u}] (pl. *weep* [$wi:p$]) hangokat
labiliális-veláris képzésűek (azaz kettős artikulációjúak), de ezeket
inkább labializált veláris (labioveláris) approximánsként tartják
számon.

(hármás artikuláció: [$\widehat{kp}ʔ$], [$\widehat{uɪw}$])

2. Egymást követő („átmenő”) komplex artikuláció

különálló és egymást követő artikulációs
tevékenységek, amelyek együttesen egyetlen
szegmentumként azonosíthatók
(Clark–Yallop 1995: 63)

Affrikáták:

$[\widehat{ts}]$, $[\widehat{dz}] \sim [ts]$, $[dʒ]$

$[\widehat{tʃ}]$, $[\widehat{dʒ}] \sim [tʃ]$, $[dʒ]$

$[\widehat{cç}]$, $[\widehat{tʃ}] \sim [cç]$, $[tʃ]$

Affrikáták típusai

Szibiláns affrikáták:

alveoláris: [t̪s], [d̪z]

dentális: [t̪s̺], [d̪z̺]

posztalveoláris: [t̪ʃ], [d̪ʒ]

retroflex: [t̪ʂ], [d̪ʐ]

alveopalatális: [t̪ç], [d̪ʝ]

Pergő affrikáták:

prenazalizált pergő bilabiális: [m̪b̪B]

dentális bilabiálisan pergő affrikáta [t̪B]

prenazalizált pergő alveoláris: [n̪dr]

alveoláris pergő: [tʳ], [dʳ]

epiglottális (pergő faringális): [ʔ̠H], [ʔ̠ʕ]

Nemszibiláns affrikáták:

bilabiális: [p̪β], [b̪β]

bilabiális-labiodentális: [p̪f], [b̪v]

labiodentális: [p̪f̺], [b̪v̺]

dentális nemszibiláns: [t̪θ], [d̪ð]

retroflex nemszibiláns: [t̪ʰ], [d̪ʱ]

palatális: [cç], [jʝ]

veláris: [kx], [gɣ]

uvuláris: [qχ], [gʁ]

faringális [ʔ̠h], [ʔ̠ʕ]

Laterális affrikáták:

alveoláris laterális: [t̪ɬ], [d̪ɮ]

palatális laterális: [c̺ɬ̺]

veláris laterális: [k̺ɬ̺], [g̺ɮ̺]

A hangképzés

- ☑1. A légáramlás forrása
- ☑2. Zöngesség (laringális jegy)
- ☑3. Nazalitás
- ☑4. Lateralitás
- ☑5. A képzés helye
- ☑6. A hangképzés módjai
- ☑7. Másodlagos képzésmódok
- ☑8. A hangképzés időtartama